

A szemlélet realizmusát a stílus realizmusa kíséri s ahogy az előbbi magábaolvastotta a modern irodalomtörténet másirányú eredményeit, úgy az utóbbi napjaink realista regényének az eszközeit használja. A szakmunkákban nem mindig magától érthető szép stílus, művészi megfogalmazás s annak egyik legfőbb díszje, a sok szép idézet, már alig pár sor olvasása után magával ragadja az olvasót, aki nem is tudja, hogy az avatott kézzel bemutatott Pázmány és Zrinyi ma is időszerű eszméinek, régi nyelvünknek, e »csorgatott méznek és tüzes aszubornak« vagy pedig az író Sik Sándor személyes varázsának köszönje meg azt az élményt, amit a két könyvtől kapott.

Baróti Dezső dr.

Eperjessy Kálmán dr.: A magyar falu településtörténete. Budapest, 1940. 80 lap. Megjelent a »Kincses-tár«, Magyar Szemle Társaság kis könyvtárában.

A nemzet erőforrásai — miként az igazi források, — a földből törnek felfelé. Nemzeti életünk fenntartása, a nemzet jövőjének gerinces szolgálata végett le kell szállnunk e források mélyére, meg kell ismernünk azokat és támogatnunk kell a felfelé kívánczó frissítő erőket. A nemzeti erő forrása a nép. A magyar nép lakóhelye a magyar falu. A történelem folyamán vele együtt virágzott, vagy pusztult. Ezért fordul már több éve sokak figyelme a falu felé, hogy az eddig még eléggé szórványos kutatási anyagot gazdagítsák. A falukutatásról ma már intézményes szervezet gondoskodik és igyekszik megállapítani a munka módszereit, rendbeigazítani a sokrétű anyagot. Ebben a törekvésben értékes eredmény a szerző összefoglaló kis könyve, mely a magyar falut elsősorban a történész szemüvegén keresztül nézi. Az idő hosszsmetszetében vizsgálta falu, a faluegyéniséghez alkalmazott sokféle szempont, elsősorban a történelem és a falukutatás tárházát gazdagítja, de a fejlődés menetét feltüntető és igen sokféle tényezőt egységrehozó tanulmány az elsősorban földrajzi szempontok szerint ítélt olvasó szemléletének is nagyon hasznos kiegészítője.

A tudós szerző elsősorban a magyar falu településtörténetének néhány fontos és más kutatók számára is iránymutató vizsgálati nézőpontját adja meg s ebben felöleli a fontosabb természeti adottságokat (pl. a vízrajz szerepének vizsgálata), nemkülönb az emberi alkotások vizsgálatát (helynevek, írott kútfők, térképek, stb.) Majd rátérve a falu településtörténetére, tömör gondolatmenettel jellemzi a honfoglaló magyarság területnagyszállását, a törzsek és nemzetségek elhelyezkedési rendjét, a szállásbirtokokon létesült nyári és téli szállásokat. A *telepítési tényezők* sorában nemcsak a foglalkozási kép, hanem a védelmi szükség (őrszállások, gyepűfalvak stb.), a földközösség fokozatos megszűnése, a helyhez kötött királyi várbirtok, az egyházi rendek települése, stb is fontos szerepet vittek, hogy ezek eredményeképp a XIII. sz. fordulójára a »honfoglalás kori hanyatló tájból erőttől duzzadó kultúrtáj« alakuljon. Az országépítés e gyönyörű eredményén aztán elsőszben teljeseedik be a magyarság végzete: a tatárjárás rövid, de hatásos pusztítással végigszántott rajta. De nem tudta végkép letörni a nép életerejét, mely okulva, most már a következő új és ismét virágzó mindjobban szélesedő és gazdagodó településében már a védelemre is gondolt, így a várak tömege épült minden-

felé. Ezek mellett a keletkező nagy- és középbirtokok is falualapító tényezők, de méginkább a magyarság mindegyre lombosodó és számbelileg más népek felett erősen fölényes családtagja. Virágzó országot, sokezer fejlett falut söpör el az újabb csapás, a török. Az elpusztított települési rend helyébe nem hoz újat, csupán a nagyhatalmú, népes községek kialakításának és a tanyatelepülésnek a megindítója. A XVIII. sz.-tól kezdve jelennek meg a telepes községek, főleg német, rác, tót telepeseikkel, kisebb mértékben más nemzetiségekkel. (A magyarság ellensúlyozása, kiváltságos jogok, állami támogatás!) A települési tényezők sorában szerző megállapítja többek között a tanyaközpontok és az ármentesítés szerepét, a 'közlekedési tényezők hatását, stb. Különös figyelmet szentel a *helynevek* (község- és dülőnevek) jelentőségének, mint amelyek a település keletkezéséről, az alapításról, birtokosról, földrajzi viszonyokról, gazdasági és társadalmi berendezettségéről tesznek tanúságot. Különösen érdekesek a védelmi, vagy közlekedési viszonyokat kifejező nevek, a kaput, szorulatot, torkot, nyílást, stb.-t jelentők, mert ezeknek mély földrajzi jelentésük is van és a települők ösztönös földrajzi megérzését fedik, kik mindig a legenergikusabb helyeket szállották meg, pusztulás után is újra, meg újra. Az elnevezésekben az egyházi nevek mellett sok földrajzi fekvést, településformát, vízrajzot, növényzetet, foglalkozást, nemzetiségi viszonyokat, talajviszonyokat stb. mutató név fordul elő, különös gazdagságban éppen a dülőneveknél, amely tény iskolai vonatkozásban a lakóhelyismertetésnek lehet kimeríthetetlen forrása.

A könyv egy következő fejezete a faluképek földrajzi és történeti alakulását tárgyalja. Előbb formai szempontból sorolja fel ezek típusait, idézve a nevesebb geográfusok rendszerét (Kogutowicz, Prinz), majd a magyar falu történeti alakjait jellemzi. (Vándorfalvak, téli szállások, egyházas és várközségek, irtványközség, törökhódoltságú kényszertelepülés, a paraszt-hajdúváros és palánkossal települések, telepes nagyközség, tanyatelepülés.) Ebben a fejezetben érzik különösen a történelmi és földrajzi szempontok egymásra utaltsága úgy amint az a földfelszín életében is szorosan kapcsolódik. Szerző ezt a tényt találóan fejezi ki »... a falukép egy települési terület keretében tartalmazza mindazt, amit a megszálló ember nemzedékek során a *tájban* alkotott... a földrajzi tájból (nyerstájból) kultúrtájjá fejlődő vidéknek és a rajta végzett emberi munkának a történetét.« A könyvet a falvak társadalmi és nemzetiségi típusairól írt fejezet zárja le, az előbbiekhöz hasonló igen tömör fogalmazásban. Látszik benne a problémák mélysége, a szerző széles tájékozottsága, melyek a dióhéjterjedelemből minduntalan kikíváncsognak. A bő irodalmi felsorolás bizonyítja, hogy a magyar falu kérdésével sokat, de nem átfogóan és nem rendszeresen foglalkoztak eddig és e kérdésben még a legtöbb tennivaló előtt állunk. Szerző összefoglaló munkája e kérdést nemcsak előbbre viszi, de a lényeges szempontok meglátásával és rendszerező összegezéssel használható mértékűt állít fel a magyar faluval kapcsolatos munka értékelésére. E nagyon gondos írás a szűk keretekben sokkal nagyobb munkát takar, mint amilyenek külsőleg látszik. Beható figyelemre érdemes. Reméljük, hogy szerző ilyenirányú tudományos munkásságának gazdag eredményei majd szélesebb keretekben is napvilágot látnak.

Udvarhelyi Károly.